

DOI: 10.31866/2617-7943.3.2.2020.221103

УДК 719:[727.012.43:069]:[725.945:929]Косинка

ДО ІСТОРІЇ КОЛИШНЬОГО ДИЯКОНСЬКОГО ФЛІГЕЛЯ: МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА ГРИГОРІЮ КОСИНЦІ ЯК ОБРАЗ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ЕЛЕМЕНТ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Любов Стромиліук

Кандидат історичних наук; e-mail: stromeliyk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2758-5403

Національний заповідник «Софія Київська», Київ, Україна

Анотація

Мета дослідження – наголосити на важливості включення до реєстру пам'яток культури та входження до складу Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (нині – Національний заповідник «Софія Київська») пам'ятки архітектури XIX ст. – колишнього дияконського флігеля, задля збереження цілісності архітектурного ансамблю Києво-Софійського собору, а також для підкреслення зв'язку родини Стрілець-Морозових з суспільно-громадськими, релігійними та культурними процесами, що відбувалися у 20–30-ті роки XX ст. на території України. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що вперше в контексті історії пам'ятки кінця XIX ст., колишнього дияконського флігеля, розглянуто один з аспектів меморизації Григорія Косинки, а меморіальна дошка письменнику українського розстріляного відродження як своєрідний образ історичної пам'яті та елемент об'єкта культурної спадщини. **Методи дослідження** базуються на загальнонаукових та спеціальних методах, зокрема використано історичний метод. Застосовано методи бібліографічних, архівних, іконографічних досліджень, а також емпіричні методи: спостереження, натурне вивчення та порівняння. **Висновки.** Встановлення меморіальної дошки Григорію Косинці ознаменувало появу нового «місця пам'яті» та стало складником історії колишнього дияконського флігеля. Його включення до складу архітектурно-історичного заповідника сприяло збереженню пам'ятки архітектури XIX ст. та цілісності архітектурного ансамблю одного з найбільших музейних комплексів України.

Ключові слова: Національний заповідник «Софія Київська»; пам'ятка архітектури; об'єкт культурної спадщини; комеморація; меморіальна дошка; історична пам'ять; Григорій Косинка (Стрілець)

Вступ

Наприкінці XIX ст. архітектурний ансамбль на сучасній вулиці Володимирській, 24 було повністю сформовано. Архітектурні пам'ятки XI, XVIII, XIX століть стали свідками багатьох історичних подій, що відбувалися в Києві, але впливали на історію України загалом. Із Софійським собором, Києво-Софійським кафедральним

монастирем, Софійським музеєм пов'язані долі багатьох визначних осіб історії, культури та мистецтва: хтось тут знайшов останній спочинок, хтось розпочав духовну або світську кар'єру.

У 1920–30-ті рр. частина будівель на вул. Володимирській використовувалася як житлові квартири не тільки для духовенства, кліру та причту Софійського собору, але і світських осіб. Так, у колишньому дияконському флігелі у 1924–1933 рр. проживав Григорій Стрілець (Косинка). У 1971 році на фасаді будинку з'явилася меморіальна дошка із відповідним написом: «У цьому будинку у 1924–1933 рр. жив і творив український радянський письменник Григорій Косинка (Стрілець)» (рис. 1). Ця дошка стала не тільки проявом однієї з форм комеморації, але й ознаменувала появу нового «місця пам'яті».

Рис. 1. Колишній соборний (дияконський) флігель. Західний фасад. 1970-ті.

Світлина з фондів Центрального державного архіву-музею літератури й мистецтва України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У ХХ ст. завдяки осмисленню проблем соціальної, колективної та історичної пам'яті, у науці було сформовано напрям, що отримав назву «memory studies». Французький дослідник П. Нора ввів у науковий обіг термін «місця пам'яті», де зосереджена комеморація. Комеморація – це свідомий акт передавання світо-

глядно значущої інформації про минуле шляхом увічнення певних осіб і подій через створення «місць пам'яті» (Нора та ін., 1999). Місце пам'яті – це символ присутності минулого не лише в теперішньому, але й у майбутньому.

Здебільшого уявлення про минуле у людей формується насамперед під впливом різних форм коменорації, наприклад, архітектурно-скульптурних меморіальних споруд, пам'ятних знаків, написів, некрополів, музеїв, меморіальних комплексів тощо (Беседина & Буркова, 2013, с. 47). Також однією із найбільш поширених практик і форм коменорації є встановлення меморіальних дощок.

Повернення із небуття імені Григорія Косинки пов'язано із політикою дедалінізації, що особливо активно провадилася наприкінці 1950-х – 1961 рр. Хрущовська кампанія передбачала перейменування міст, пам'ятників та інших об'єктів, які були названі на честь Й. В. Сталіна. Одним із важливих наслідків такої політики стала реабілітація жертв сталінських репресій. До літературно-мистецького покоління 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., яке згодом назвуть українським розстріляним відродженням, належав і Григорій Михайлович Косинка (Стрілець) (1899–1934).

Відомості про основні віхи життя Григорія Косинки викладено в працях М. Ірчана (1922), А. Музичка (1929), В. Півторадні (1963), М. Жулинського (1988), М. Наєнко (1989) та інших.

Найбільшим джерелом інформації залишаються спогади дружини письменника – Тамари Мороз-Стрілець (1988; 1989). Документи, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та в архіві методичного кабінету науково-методичного сектору Національного заповідника «Софія Київська» (Мороз-Стрілець, 1979), висвітлюють 1970-ті рр. і в загальних рисах розкривали процеси коменорації. У цей період завдяки Тамарі Михайлівні Мороз-Стрілець активно вшановується пам'ять Григорія Косинки (Стрільця).

Аналіз публікацій свідчить, що вони стосувалися або історії пам'ятки архітектури ХІХ ст. – колишнього дияконського флігеля, або висвітлювали біографію Григорія Косинки (Стрільця), або в науково-популярному, публіцистичному стилі повідомляли про встановлення меморіальної дошки письменнику на фасаді будинку, де він мешкав. Встановлення меморіальної дошки не розглядалося як один з аспектів коменорації та не пов'язувалося з історією пам'ятки ХІХ ст. – колишнього дияконського флігеля як об'єкта культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу

Григорій Михайлович Косинка (Стрілець) народився 29 листопада 1899 року на Київщині, у невеличкому селі Щербанівка. Перші публіцистичні спроби – нариси і статті було надруковано у київських виданнях, зокрема, «Лист з села» (29 квітня 1919 р.), нарис-памфлет, створений на добре знаому автором матеріалі. Твори Григорій Стрілець друкував під псевдонімом Косинка, який «запозичив» від народної назви квіток – червоних косинців (плакун верболистий (*Lythrum salicaria*)).

У період з 1920-го до 1926-го року періодичні видання, журнали, видавництва «Гроно», «Слово», «Нова громада», «Червоний шлях», «Книго-спілка» та Дер-

жавного видавництва України видали: «Під брамою собору», «Момент», «За земельку», збірки «На золотих богів», «Новели та оповідання» – твори, що зробили Григорія Косинку найпопулярнішим автором новітньої української новелістики.

Одночасно з літературною діяльністю Косинка вів активне громадське життя: працював у редакціях газет і журналів, у видавництві та на кінофабриці, обіймав певний час посаду директора республіканського радіокомітету.

Одна із новел Г. Косинки – «Під брамою собору», – найімовірніше, описує ситуацію, свідком якої міг бути письменник, коли відвідував територію нинішнього музею [Косинка]. Цікаво, що твір було написано 1920 року, а через чотири роки автор оселяється в помешканні своєї дружини на вулиці Короленка 24 а (саме таку поштову адресу мав будинок колишнього дияконського флігеля).

Окрім майстерного короткого, але яскравого, діалогу, привертає увагу опис місця, де відбувається дія згадуваної новели:

«Сонце, сонце... Білосніжні хмаринки, як пір'я, легенько плывуть краями неба і, здається, вартують красу-сонце, що соромливо кидає на білий мармур золоті поцілунки...

– Іш-іш! – В морі сонячного проміння купається ластівка.

Тихо-побожно гудуть дзвони, шумить телеграфний стовп, і до вуха долітає мінливий гуркіт городського життя:

– Зз-уї... Трах-та-та... Зз-уї...

... Сонце кинуло ласкавий промінь на браму, освітило-приголубило нужденних і злих старців і схвалось за банями Софійського собору.

І знов заіскрились тротуари, сонливо-змучені обличчя городян і – сонце, сонце...» (Косинка, 1920).

Значна частина життєвого та творчого життя письменника пов'язана з історією пам'ятки кінця XIX ст. – дияконського флігеля. Тут письменник прожив майже 9 років. За спогадами дружини Тамари Мороз-Стрілець, у будинку біля широкого вікна стояв письмовий стіл, за яким Г. Косинка «... написав свої найкращі твори: «Політика», «Анкета», «Мати», «Товариш Гавриш», «Циркуль», «Змовини», «Серце» (Мороз-Стрілець, 1979, арк. 7).

Творчі зустрічі з відомими митцями, сучасниками Г. Косинки, відбувалися в помешканні подружжя, у колишньому дияконському флігелі. Про це згодом розповідала Тамара Михайлівна в спогадах, опублікованих у газеті «Культура і життя» (Мороз-Стрілець, 1977b, с. 3.), журналі «Вітчизна» (Мороз-Стрілець, 1977a, с. 218-219). Сучасники також зауважували, що під час прилюдних читань своїх творів Григорій Косинка не користувався рукописами, а читав новели напам'ять, як вірші (Кирилюк, 1974, с. 7).

На початку 1930-х рр. видання творів Г. Косинки було заборонено. 4 листопада 1934 року Косинку арештували службовці органів НКВС за звинуваченням у належності до організації, що готувала терористичні акти проти керівників партії і радянської влади. Григорія Стрільця (Косинку) розстріляли 15 грудня 1934 р. За деякими відомостями письменника разом з іншими розстріляними митцями було поховано на Лук'янівському кладовищі.

Одним із наслідків ухвалення ЦК КПРС постанови «Про подолання культу особи та його наслідків» (Хрущев, 1956) стала політика так званої «десталініза-

ції». Вона також містила перегляд справ «ворогів народу». 19 жовтня 1957 року «за браком складу» злочину справу Григорія Косинки-Стрільця закрили й письменника реабілітували посмертно.

Завдяки ініціативі та активній діяльності дружини письменника, Тамари Стрільця-Мороз, ім'я Григорія Косинки знову повертається до літературних кіл та культурного життя. На сторінках періодичних видань вона опублікувала чимало спогадів про життя і творчість чоловіка, його коло спілкування. Невелику збірку цих публікацій про Григорія Косинку їхня авторка, з дарчими написами: «Софійському заповідникові з найкращими побажаннями», передала до Національного заповідника «Софія Київська». Зараз вони зберігаються в архіві методичного кабінету науково-методичного сектору музею. Це, зокрема, замітки Тамари Мороз-Стрільця, опубліковані в газеті «Культура і життя» (Мороз-Стрільця, 1977а, с. 3), журналі «Вітчизна» (Мороз-Стрільця, 1977b, с. 218-219).

Завдяки невтомній праці Тамари Мороз-Стрільця на малій батьківщині Григорія Стрільця (Косинки) було встановлено крім того пам'ятник, на початку 1970-х років ім'ям новеліста названо теплохід. Крім того, на його борт було передано копію погруддя Г. Косинки, виготовленого скульптором Г. Кальченко. На фотографії, переданій до ЦДАМЛМУ Т. Мороз-Стрільця, зафіксовано покладання квітів до погруддя письменника за участю капітана теплохода, В. Гарбуза (Покладання квітів на теплоході «Григорій Косинка» з нагоди 80-ліття з дня народження Григорія Косинки, 1979) (рис. 2).

Рис 2. Покладання квітів до погруддя Г. Косинки на теплоході «Григорій Косинка».

Присутні капітан теплохода В. Гарбуз, Т. Мороз-Стрільця. 1979 р.

Світлина з фондів Центрального державного архіву-музею літератури й мистецтва України.

З ініціативи дружини Г. Косинки та за сприяння шанувальників творчості прозаїка в Українському республіканському будинку літераторів проводилися творчі вечори («Зустрічі з незабутніми») з нагоди дня народження Г. Косинки (70-ти та 80-річчя). У фондах Центрального державного архіву літератури й мистецтва України зберігаються зразки запрошень на вечори, присвячені 70-літтю та 80-літтю з дня народження письменника. Деякі примірники підписані Тамарою Михайлівною (Запрошення на літературні вечори з нагоди 70-річчя від дня народження Косинки Г. М., 1969). Починаючи з 1969-го року, 70-ліття Г. М. Косинки, студійці літературної студії імені А. С. Малишка при районній газеті «Зоря Жовтня» (нині «Обухівський край») започаткували проведення в листопаді днів щорічних літературно-мистецьких декадників, присвячених життю і творчості письменника-земляка (Домотенко, 2015).

Діяльність Т. Мороз-Стрілець та зміни в суспільно-політичному житті Радянської України у 1950-х – 1970-х рр. сприяли створенню «місця пам'яті» на території, прилеглої до Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей»: на фасаді пам'ятки архітектури XIX ст., яка використовувалася як житловий будинок, з'явилася меморіальна дошка письменнику.

Про встановлення меморіальної дошки та про урочистості з цієї нагоди було повідомлено на сторінках таких періодичних видань як «Літературна Україна» (Марченко, 1971, с. 3), «Вечірній Київ» («Співцеві рідної землі», 1971, с. 3). Мітинг із нагоди відкриття меморіальної дошки та поруддя розпочинав начальник управління культури Київського міськвиконкому В. В. Білоус. Про творчість письменника говорили Микита Шумило та Юхим Мартич. Дружина Г. Косинки Тамара Мороз-Стрілець розповідала про їхнє життя в Києві, дружбу та зустрічі з П. Тичиною, Д. Загулом, М. Вороним та іншими письменниками, композиторами, діячами театру та кіно (Марченко, 1971, с. 3).

На сторінках засобів інформації не лише короткі повідомлення, але й фотографії меморіальної дошки та учасників мітингу (Марченко, 1971, с. 3; «Співцеві рідної землі», 1971, с. 3). Автори заміток зазначали, що «бронзову дошку зі скульптурним зображенням одного з перших українських радянських прозаїків виконала народний художник УРСР Г. Кальченко разом з архітектором А. Ігнащенком» («Співцеві рідної землі», 1971, с. 3).

До речі, автором пам'ятника, встановленого на батьківщині письменника 28 листопада 1979 р. в Щербанівці на Київщині, також була Галина Кальченко. На світліні, що зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України, зафіксовано мітинг у селі з нагоди встановлення пам'ятника за участю дружини письменника та колишнього директора цієї архівної установи (Фотографія пам'ятника Григорію Косинці в с. Щербаківка Обухівського району, 1979).

Цікаво, що у фондах Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного зберігається досить цікава фотографія скульптора Галини Никифорівни Кальченко 1971 р. (Фотографія Кальченко Г. Н., 1971). На другому плані світліни бачимо бані Софійського собору (рис. 3). Найімовірніше, появу такої світліни, датованої 1971 р., можна пов'язати із встановленням на фасаді пам'ятки архітектури XIX ст. меморіальної дошки, автором якої була Галина Кальченко.

*Рис 3. Скульптор Галина Кальченко. 1971 р.
Світлина з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України
імені Г. С. Пшеничного.*

Саме завдяки співпраці Тамари Стрілець-Мороз, Анатолія Ігнаценка та Галини Кальченко на будинку, що прилягав до території Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей», з'явилася меморіальна дошка, що ознаменувала появу нового «місця пам'яті».

На 1971 р. у колишньому дияконському флігелі кінця XIX ст. розміщувалися житлові квартири. Будинок першопочатково мав житлове призначення. Його було споруджено в 1879 р. за проектом губернського архітектора М. Іконникова. За постановою Київської духовної консисторії, затвердженою митрополитом та архієпископом Київським і Галицьким Філофеєм (Успенським) 20 березня 1878 р. було дозволено «... Києво-Софійському собору употребить до 10 тысяч руб. соборной суммы на постройку каменного двухэтажного флигеля во дворе соборном для помещения четырех диаконов» (Дело о постройке каменного дома, 1878, арк. 2).

Уже 1979 року в новозбудованому приміщенні на першому поверсі було розплановано дві трикімнатні дияконські квартири з кухнями в підвалі, у цокольному – житлові приміщення для церковнослужителів та сторожі собору. Так, восени 1879 р. у флігелі мешкало шість родин священнослужителів, причетники та сторожа (О предоставлении квартир в новопостроеном соборном флигеле, 1879, арк. 1; Указ Киевской духовной консистории о устройстве водопровода во флигеле Софийского собора и о предоставлении квартирною помещения диакону [Андрею] Протопопову, 1879, арк. 3-4).

Під час будівництва також було сплановано прилеглу ділянку, тротуар перед флігелем замощено каменем, влаштовано дерев'яний паркан із воротами у двір, який влітку 1899 р. замінили цегляною огорожею з новими воротами (огорожа прилягала до Трапезної церкви або Малої Софії). До дияконського флігеля 1880 р. підведено водогін (Указ Киевской духовной консистории о устройстве водопровода во флигеле Софийского собора и о предоставлении квартирному помещению диакону [Андрею] Протопопову, 1879, арк. 3-4), а в 1894 р. у дворі проклали каналізацію.

Під час будівництва споруди на оформленні її фасадів позначився вплив стилю класицизм. Звісно колишній дияконський флігель неодноразово ремонтувався, але суттєвих змін зовнішній вигляд будинку не зазнав. Так, на фотографії, що передана на збереження Т. Мороз-Стрілець до ЦДАЛМУ, можна побачити який вигляд мав фасад будинку у 1970-х роках (рис. 4). Проте первісна розпланувальна структура внутрішніх приміщень не збереглася через багаторазове перепланування (Лялюшко та ін., 2011, с. 1536-1537).

Рис 4. Колишній соборний (дияконський) флігель. Східний фасад. 1970-ті.

Світлина з фондів Центрального державного архіву-музею літератури й мистецтва України.

Комплексні історичні дослідження об'єкта культурної спадщини, пам'ятки архітектури XIX ст., розпочалися із середини 1990-х років. Науковцями Національного заповідника «Софія Київська» було вивчено архівні джерела, які дали змогу встановити імена мешканців соборного (дияконського) флігеля на

початку ХХ ст., у 1920–1930-х роках (Лялюшко та ін., 2011, с. 1536-1537; Труш, 2003, с. 209-212; Відомість про будинки, які розміщені на території садиби Києво-Софійського Катедрального Собору, 1920, арк. 1-3; Біографічні довідки на митрополитів, єпископів та священників УАПЦ, які згадуються в документах, 2006, с. 319-320). Зокрема, службове помешкання було виділене родині одного з представників кліру Софійського собору – Михайлу Морозу. Він був батьком дружини Григорія Стрільця (Косинки) – Тамари Михайлівни Мороз-Стрілець, та активним творцем історії Української автокефальної православної церкви, обіймав посаду голови парафіяльної ради УАПЦ. Тут же мешкав Олександр Федотович Дурдуківський (1882–?) – один із фундаторів Української автокефальної церкви.

Перші архітектурні дослідження пам'ятки кінця ХІХ ст. фактично розпочалися у 1970-х роках. На замовлення ДАІЗ «Софійський музей» спеціалістами Київської міжобласної спеціальної науково-реставраційної виробничої майстерні (Держбуд УРСР) в 1974 р. було проведено архітектурні та інженерні натурні дослідження. Зокрема, виконано обміри споруди та зроблено інженерний висновок про стан конструкцій будинку.

Власне ці дослідження стали однією із причин прийнятого 21 серпня 1975 р. рішення Київського міського виконавчого комітету (№ 840). Споруду колишнього соборного (дияконського) флігеля або корпус № 2 було взято на державний облік та визначено як об'єкт культурної спадщини. Це зумовило включення колишнього дияконського флігеля, пам'ятки архітектури ХІХ ст., до складу Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (з 1994 р. – Національний заповідник «Софія Київська»).

На замовлення музейної установи здійснили потрібні ремонтно-реставраційні роботи. В 1975–1977 рр. було переплановано приміщення, на західному фасаді розібрано дерев'яні ґанки, частково замуровано відкриті веранди, до яких із двору влаштовано зовнішні залізобетонні сходи, дерев'яні перекриття замінені на залізобетонні. У 1995 р. стіни колишнього дияконського флігеля укріплено металевим поясом стяжкою та встановлено ґрати на вікна.

Охорона пам'ятки архітектури кінця ХІХ ст. – колишнього соборного (дияконського) флігеля, здійснюється на основі правових документів. Це, зокрема, рішення виконкому Київської міської ради народних депутатів № 920 від 16 липня 1979 р. «Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві» та розпорядження Київської міської державної адміністрації від 17 травня 2002 р. за № 979 (зі змінами й доповненнями, внесеними розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 25 грудня 2007 року № 1714) «Про внесення змін та доповнень до рішення виконкому Київської міської ради від 16.07.1979 р. № 920 «Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві». Ці нормативні документи затвердили архітектурну та археологічну охоронні зони, що охоплюють «місто Ярослава» (Київська міська державна адміністрація, 2002).

Охоронною зоною флігеля соборного (дияконського) як складника ансамблю споруд Софійського собору є охоронна зона ансамблю загалом. Межі та режим охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору погоджені Київською

містобудівною радою в березні 2005 р. та затверджені наказом Міністерства культури і туризму України від 23 грудня 2005 р. № 1076 п. 1 «Про затвердження меж та режиму охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору в м. Києві» (Міністерство культури і туризму України, 2005). Затвердження її на міжнародному рівні відбулося під час роботи 29-ї сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в липні 2005 р. у м. Дурбан (ПАР).

Включення в середині 1970-х рр. колишнього дияконського флігеля до складу Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (Національний заповідник «Софія Київська») сприяло збереженню пам'ятки архітектури кінця ХІХ ст. та цілісності архітектурного ансамблю одного з найбільших музейних комплексів України. Цінність пам'ятки архітектури кінця ХІХ ст. підкреслюють встановлені дослідниками зв'язки із певними історичними подіями початку ХХ ст., зокрема, пов'язані життям і діяльністю Михайла Мороза, Григорія Косинки та інших. Меморіальна дошка Григорію Стрільцю (Косинці), яку встановили на фасаді соборного флігеля в 1971 р., ознаменувала появу нового «місця пам'яті». Відвідувачі Національного заповідника «Софія Київська» мають можливість почути про події початку ХХ ст. під час проведення різноманітних культурно-просвітницьких заходів, освітньо-пізнавальних програм та екскурсій. Меморіальна дошка письменнику українського розстріляного відродження на фасаді будинку колишнього соборного (дияконського) флігеля стала свідченням політики десталінізації та складником історії об'єкта культурної спадщини.

Висновки

Встановлення меморіальної дошки Григорію Косинці ознаменувало появу нового «місця пам'яті» та стало складником історії колишнього дияконського флігеля. Його включення до складу архітектурно-історичного заповідника сприяло збереженню пам'ятки архітектури ХІХ ст. та цілісності архітектурного ансамблю одного з найбільших музейних комплексів України.

*Висловлюємо вдячність науковому співробітнику
Національного заповідника «Софія Київська» Т. М. Рясній
та працівникам Центрального державного архіву-музею
літератури й мистецтва України, Центрального державного
кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного
за надані консультації та співпрацю.
Частина фотографій вводиться в науковий обіг уперше.*

Список посилань

Беседина, Е. А., & Буркова, Т. В. (2013) «В этом здании жил и работал...»: Мемориальные доски как образ исторической памяти. *Труды исторического факультета Санкт-Петербургского университета*, 16, 45-67.

- Біографічні довідки на митрополитів, єпископів та священників УАПЦ, які згадуються у документах. (2006). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВ–КГБ, 1/2(26/27)*, 319-320.
- Відомість про будинки, які існують на території садиби Києво-Софійського Катедраального Собору. (1920). (Ф. 3 Києво-Софійський кафедральний собор, Оп. 2, Спр. 166). Державний архів м. Києва, Київ.
- Встановлення погруддя вул. Володимирська, 24 б (подвір'я Софійського заповідника). (1977). (Ф. 798 Григорій Косинка український радянський письменник, Оп. 2, Спр. 43). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Київ.
- Дело о постройке каменного дома. (1878). (Ф. 3 Києво-Софійський кафедральний собор, Оп. 2, Спр. 118.). Державний архів м. Києва, Київ.
- Домотенко, Ю. (2015, 11 лютого). Праведна дорога додому. *Українська літературна газета*. <https://litgazeta.com.ua/articles/pravedna-doroga-dodому/>.
- Жулинський, М. (1988, 12 травня). Григорій Косинка. *Літературна Україна*, 6.
- Загул Дмитро Юрійович. (1970). (Ф. 798 Григорій Косинка український радянський письменник, Оп. 1, Спр. 25). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Київ.
- Запрошення на літературні вечори з нагоди 70-річчя від дня народження Косинки Г. М. (1969). (Ф. 798 Григорій Косинка український радянський письменник, Оп. 1, Спр. 12). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Київ.
- Ірчан, М. (1922, 24 вересня). Григорій Косинка. *Земля і воля*, 17.
- Київська міська державна адміністрація. (2002, 17 травня). Розпорядження № 979 «Про внесення змін та доповнень до рішення Виконкому Київської міської ради народних депутатів від 16.07.79 № 920 «Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві». https://ips.ligazakon.net/document/view/ma020979?ed=2007_12_25.
- Кирилук, Є. (1974, листопад). Володар слова: До 75-річчя від дня народження Григорія Косинки. *Вісті з України*, 7.
- Косинка, Г. (1920). *Під брамою собору*. УкрЛіб. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4223>.
- Лялюшко, О., Пивоваренко, Л., & Труш, І. (2011). Соборний (дияконський) флігель 1879 р., в якому проживали Дурдуківський О. Ф., Косинка Г. М., Мороз М. Н. В В. Смолій (Ред.), *Звід пам'яток історії та культури України* (Кн. 1, ч. 3, с. 1536-1537). Українська енциклопедія.
- Марченко, В. (1971, 4 червня). Пам'яті Г. Косинки. *Літературна Україна*, 3.
- Міністерство культури і туризму України. (2005, 23 грудня). Наказ № 1076 «Про затвердження меж та режиму охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору в м. Києві». http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS6756.html.
- Мороз-Стрілець, Т. (1977а). Незабутній друг. *Вітчизна*, 3, 218-219.
- Мороз-Стрілець, Т. (1977б, 3 липня). Художник чуйної і великої душі. *Культура і життя*, 3.
- Мороз-Стрілець, Т. (1979). Григорій Косинка. Територія Софійського заповідника (№ 38). Архів методичного кабінету науково-методичного сектору, Національний заповідник «Софія Київська», Київ.
- Мороз-Стрілець, Т. (1988). З криниці болю. *Вітчизна*, 9, 65-70.
- Мороз-Стрілець, Т. (1989). *Голос пам'яті*. Радянський письменник.
- Музичка, А. (1929). Творчий шлях Г. Косинки. *Критика*, 3, 47-58.

- Наєнко, М. (1989). *Григорій Косинка*. Радянський письменник.
- Нора, П., Озуф, М., Пиюмеж, Ж. де, & Винок, М. (1999). *Франция-память* (Д. Хапаев, пер.). Издательство Санкт-Петербургского университета.
- О предоставлении квартир в новопостроенном соборном флигеле. (1879). (Ф. 3 Києво-Софійський кафедральний собор, Оп. 1, Спр. 258). Державний архів м. Києва, Київ.
- Півторадні, В. (1963). Майстер карбованого слова. *Вітчизна*, 7, 42-45.
- Покладання квітів на теплоході «Григорій Косинка» з нагоди 80-ліття з дня народження Григорія Косинки. (1979). (Ф. 798 Григорій Косинка український радянський письменник, Оп. 2, Спр. 36). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Київ.
- Співцеві рідної землі. (1971, 3 червня). *Вечірній Київ*, 3.
- Труш, І. В. (2003). До історії Софійського подвір'я в 20–30-ті роки ХХ ст. В *Нові дослідження давніх пам'яток Києва*, Матеріали наукової конференції Національного заповідника «Софія Київська» (с. 209-212).
- Указ Киевской духовной консистории о устройстве водопровода во флигеле Софийского собора и о предоставлении квартирного помещения диакону [Андрею] Протопопову. (1879). (Ф. 3 Києво-Софійський кафедральний собор, Оп. 1, Спр. 255). Державний архів м. Києва, Київ.
- [Фотографія Кальченко Г. Н.]. (1971). Кальченко Г. Н. (Од. обл. 2–108664). Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Київ.
- Фотографія пам'ятника Григорію Косинці в с. Щербаківка Обухівського району. (1979). (Ф. 798 Григорій Косинка український радянський письменник, Оп. 2, Спр. 60). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Київ.
- Хрущев, Н. С. (1956, 25 февраля). *О культе личности и его последствиях. Доклад XX съезду КПСС*. Lib.Ru. <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt>.

References

- Besedina, E. A., & Burkova, T. V. (2013) "V etom zdanii zhil i rabotal...": Memorialnye doski kak obraz istoricheskoi pamiati ["In this building lived and worked...": Memorial plaques as an image of historical memory]. *Trudy Istoricheskogo Fakulteta Sankt-Peterburgskogo Universiteta*, 16, 45-67 [in Russian].
- Biohrafichni dovidky na mytropolityv, yepyskopiv ta sviashchenyiv UAPT, yaki zghadiutsia u dokumentakh [Biographical references to metropolitans, bishops and priests of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church mentioned in the documents]. (2006). *From the Archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB*, 1-2(26-27), 319-320 [in Ukrainian].
- Delo o postroike kamennogo doma [The case of the construction of a stone house]. (1878). (Fund. 3 Kyievo-Sofiyskiy Kafedralnyi Sobor, Inventory 2, File 118). State Archive of Kyiv, Kyiv [in Russian].
- Domotenko, Yu. (2015, February 11). Pravedna doroha dodomu [The Righteous Way Home]. *Ukrainska Literaturna Hazeta*. <https://litgazeta.com.ua/articles/pravedna-doroga-dodomu/> [in Ukrainian].
- Fotohrafii pamiatnyka Hryhoriiu Kosyntsi v s. Shcherbakivka Obukhivskoho raionu [Photograph of the monument to Hryhorii Kosynka in the village of Shcherbakivka, Obukhiv district].

- (1979). (Fund 798 Hryhorii Kosynka Ukrainyski Radianskyi Pysmennyk, Inventory 2, File 60). Central State Archive-Museum of Literature and Art, Kyiv [in Ukrainian].
- Irchan, M. (1922, September 24). Hryhorii Kosynka. *Zemlia i Volia*, 17 [in Ukrainian].
- Khrushchev, N. S. (1956, February 25). *O kul'te lichnosti i ego posledstviakh. Doklad XX sezdru KPSS [On the personality cult and its consequences. Report to the XX Congress of the CPSU]*. Lib.Ru. <http://lib.ru/MEMUARY/HRUSHEW/kult.txt> [in Russian].
- Kosynka, H. (1920). *Pid bramoiu soboru [Under the Gates of the Cathedral]*. UkrLib. <https://www.ukrilib.com.ua/books/printit.php?tid=4223> [in Ukrainian].
- Kyiv City State Administration. (2002, May 17). Rozporiadzhennia № 979 "Pro vnesennia zmin ta dopovnen do rishennia Vykonkomu Kyivskoi miskoi rady narodnykh deputativ vid 16.07.79 № 920 "Pro utochnennia mezh istoryko-kulturnykh zapovidnykiv i zon okhorony pamiatok istorii ta kultury v m. Kyievi" [Order № 979 "On amendments and additions to the decision of the Executive Committee of the Kyiv City Council of People's Deputies dated 16.07.79 № 920 "On clarification of the boundaries of historical and cultural reserves and protection zones of historical and cultural monuments in Kyiv"]. https://ips.ligazakon.net/document/view/ma020979?ed=2007_12_25 [in Ukrainian].
- Kyryliuk, Ye. (1974, November). Volodar slova: Do 75-richchia vid dnia narodzhennia Hryhorii Kosynky [The Lord of the Word: To the 75th Anniversary of the Birth of Hryhorii Kosynka]. *Visti z Ukrainy*, 7 [in Ukrainian].
- Lialushko, O., Pyvovarenko, L., & Trush, I. (2011). Soborny (d'yakonskyi) flihel 1879 r., v yakomu prozhyvaly Durdukivskyi O. F., Kosynka H. M., Moroz M. N. [The cathedral (deacon's) wing of 1879, in which Durdukivskyi O. F., Kosynka G. M., Moroz M. N. lived]. In V. Smolii (Ed.), *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy* [Collection of Monuments of History and Culture of Ukraine] (Vol. 1, pt. 3, pp. 1536-1537). Ukrainiska Entsyklopediia [in Ukrainian].
- Marchenko, V. (1971, June 4). Pamiati H. Kosynky [In Memory of H. Kosynka]. *Literaturna Ukraina*, 3 [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Tourism of Ukraine. (2005, December 23). Nakaz № 1076 "Pro zatverdzhennia mezh ta rezhymu okhoronnoi zony ansambliu sporud Sofiiskoho soboru v m. Kyievi" [Order № 1076 "On approval of the boundaries and regime of the protection zone of the ensemble of buildings of St. Sophia Cathedral in Kyiv"]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS6756.html [in Ukrainian].
- Moroz-Strilets, T. (1977a). Nezabutnii druh [An Unforgettable Friend]. *Vitchyzna*, 3, 218-219 [in Ukrainian].
- Moroz-Strilets, T. (1977b, July 3). Khudozhnyk chuinoi i velykoi dushi [An Artist of Sensitive and Great Soul]. *Kultura i Zhyttia*, 3 [in Ukrainian].
- Moroz-Strilets, T. (1979). Hryhorii Kosynka. Terytorii Sofiiskoho Zapovidnyka [Hryhorii Kosynka. The Territory of the Sofia Reserve] (№ 38). Arkhiv Metodychnoho Kabinetu Naukovo-Metodychnoho Sektoru, National Conservation Area "St. Sophia of Kyiv", Kyiv [in Ukrainian].
- Moroz-Strilets, T. (1988). Z krynytsi boliu [From the Source of Pain]. *Vitchyzna*, 9, 65-70 [in Ukrainian].
- Moroz-Strilets, T. (1989). *Holos pamiaty [Voice of Memory]*. Radianskyi Pysmennyk [in Ukrainian].
- Muzychka, A. (1929). Tvorchy shliakh H. Kosynky [H. Kosynka's Creative Way]. *Krytyka*, 3, 47-58 [in Ukrainian].
- Naienko, M. (1989). *Hryhorii Kosynka*. Radianskyi Pysmennyk [in Ukrainian].

- Nora, P., Ozouf, M., Puymège, G. de, & Winock, M. (1999). *Frantsiya-pamyat' [France-Memory]* (D. Khapaev, Trans.). Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta [in Russian].
- O predostavlenii kvartir v novopostroenom sobornom fligele [On the provision of apartments in the newly built cathedral wing]. (1879). (Fund. 3 Kyievo-Sofiiskiy Kafedralnyi Sobor, Inventory 1, File 258). State Archive of Kyiv, Kyiv [in Russian].
- [Photograph of Kalchenko H. N.]. (1971). Kalchenko H. N. (Accounting unit 2-108664). Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine named after H. Pshenychnyi, Kyiv [in Ukrainian].
- Pivtoradni, V. (1963). Maister karbovanoho slova [Master of the Coined Word]. *Vitchyzna*, 7, 42-45 [in Ukrainian].
- Pokladannia kvitiv na teplokhodi "Hryhorii Kosynka" z nahody 80-littia z dnia narodzhennia Hryhorii Kosynky [Laying flowers on the ship "Hryhorii Kosynka" on the occasion of the 80th anniversary of the birth of Hryhorii Kosynka]. (1979). (Fund 798 Hryhorii Kosynka Ukrainskyi Radianskyi Pysmennyk, Inventory 2, File 36). Central State Archive-Museum of Literature and Art, Kyiv [in Ukrainian].
- Spivtsevi ridnoi zemli [Singer of the Native Land]. (1971, June 3). *Vechirni Kyiv*, 3 [in Ukrainian].
- Trush, I. V. (2003). Do istorii Sofiiskoho podviria v 20-30-ti roky XX st. [To the history of the Sofia courtyard in the 20s and 30s of the XX century]. In *Novi doslidzhennia davnikh pamiatok Kyieva [New Researches of Ancient Monuments of Kyiv]*, Proceedings of the Scientific Conference of the National Conservation Area "St. Sophia of Kyiv" (pp. 209-212) [in Ukrainian].
- Ukaz Kievskoi dukhovnoi konsistorii o ustroistve vodoprovoda vo fligele Sofiiskogo sobora i o predostavlenii kvartirnogo pomeshcheniia diakonu [Andrieu] Protopopovu [Decree of the Kiev Ecclesiastical Consistory on the installation of a water supply system in the wing of the St. Sophia Cathedral and on the provision of an apartment for Deacon [Andrey] Protopopov]. (1879). (Fund 3 Kyievo-Sofiiskiy Kafedralnyi Sobor, Inventory 1, File 255). State Archive of Kyiv, Kyiv [in Russian].
- Vidomist pro budynky, yaki isnuut na terytorii sadyby Kyievo-Sofiiskoho Katedralnogo Soboru [Information about the houses that exist on the territory of the estate of Kyiv-Sophia Cathedral]. (1920). (Fund 3 Kyievo-Sofiiskiy Kafedralnyi Sobor, Inventory 2, File 166). State Archive of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
- Vstanovlennia pohruddia vul. Volodymyrska, 24b (podviria Sofiiskoho zapovidnyka) [Installation of a bust of st. Volodymyrska, 24b (courtyard of the Sofia Reserve)]. (1977). (Fund 798 Hryhorii Kosynka Ukrainskyi Radianskyi Pysmennyk, Inventory 2, File 43). Central State Archive-Museum of Literature and Art, Kyiv [in Ukrainian].
- Zahul Dmytro Yuriiovych. (1970). (Fund 798 Hryhorii Kosynka Ukrainskyi Radianskyi Pysmennyk, Inventory 1, File 25). Central State Archive-Museum of Literature and Art, Kyiv [in Ukrainian].
- Zaproshehnia na literaturni vechory z nahody 70-richchia vid dnia narodzhennia Kosynky H. M. [Invitation to literary evenings on the occasion of the 70th anniversary of the birth of Kosynka H. M.]. (1969). (Fund 798 Hryhorii Kosynka Ukrainskyi Radianskyi Pysmennyk, Inventory 1, File 12). Central State Archive-Museum of Literature and Art, Kyiv [in Ukrainian].
- Zhulynskiy, M. (1988, May 12). Hryhorii Kosynka. *Literaturna Ukraina*, 6 [in Ukrainian].

TO THE HISTORY OF THE FORMER DEACON'S WING: A MEMORIAL PLAQUE TO HRYHORII KOSYNKA AS AN IMAGE OF HISTORICAL MEMORY AND AN ELEMENT OF A CULTURAL HERITAGE OBJECT

Liubov Stromyliuk

PhD in History; e-mail: stromeliyk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2758-5403

The National Sanctuary "Sophia of Kyiv", Kyiv, Ukraine

Abstract

The purpose of the study is to emphasize the importance of including in the register of cultural monuments and being part of the State Architectural and Historical Reserve "The Museum of St. Sophia Cathedral" (now – The National Sanctuary Complex "Sophia of Kyiv" architectural monuments of the 19th century, a former deacon's wing, in order to preserve the integrity of the architectural ensemble of the Kyiv-Sophia Cathedral, as well as to emphasize the connection of the Strilets-Morozovs family with social, religious and cultural processes that took place in the 20s – the 30s of the twentieth century on the territory of Ukraine. **The research methodology** is based on general scientific and special methods, in particular, the historical method is used. Methods of bibliographic, archival, iconographic research, as well as empirical methods such as observation, field study and comparison are applied. **The scientific novelty** of the study is that for the first time in the context of the architectural monument's history of the late 19th century, the former cathedral (deacon's) wing, one of the aspects of the Hryhorii Kosynka's memorization was considered, while the memorial plaque to the writer of the Ukrainian shot revival acts as one of the images of historical memory, and is also an element of the cultural heritage object. **Conclusions.** The installation of the memorial plaque for Hryhorii Kosynka meant the appearance of a new "place of memory". It became an integral part of the history of the former cathedral (deacon's) wing. Its inclusion in the architectural and historical reserve favourably affected the preservation of the architectural monument of the late 19th century and the integrity of the architectural ensemble of one of the largest museum complexes in Ukraine.

Keywords: The National Sanctuary Complex "Sophia of Kyiv"; architectural monument; cultural heritage object; "Memory studies" or commemoration; memorial plaque; historical memory; Hryhorii Kosynka (Strilets)

К ИСТОРИИ БЫВШЕГО ДЪЯКОНСКОГО ФЛИГЕЛЯ: МЕМОРИАЛЬНАЯ ДОСКА ГРИГОРИЮ КОСИНКЕ КАК ОБРАЗ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ И ЭЛЕМЕНТ ОБЪЕКТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Любовь Стромилюк

Кандидат исторических наук; e-mail: stromeliyk@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2758-5403
Национальный заповедник «София Киевская», Киев, Украина

Аннотация

Цель исследования – акцентировать на важности включения в реестр памятников культуры и вхождение в состав Государственного архитектурно-исторического заповедника «Софийский музей» (сегодня – Национальный заповедник «София Киевская») памятника архитектуры конца XIX века – бывшего соборного (дьяконского) флигеля, с целью сохранения целостности архитектурного ансамбля Киево-Софийского собора, а также для подчеркивания связи Стрелец-Морозовых с общественными, религиозными и культурными процессами, происходившими в 20-х – 30-х годах XX века на территории Украины. **Методы исследования** базируются на использовании общенаучных и специальных методов, в частности применен исторический метод. Используются методы библиографических, архивных, иконографических исследований, а также эмпирические методы: наблюдение, натурные исследования и сравнение. **Научная новизна исследования** заключается в том, что впервые в контексте истории памятника архитектуры конца XIX века, бывшего соборного (дьяконского) флигеля, рассмотрено один из аспектов меморизации Григория Косынки, при этом мемориальная доска писателю украинского расстрелянного возрождения выступает как один из образов исторической памяти, а также является элементом объекта культурного наследия. **Выводы.** Установление мемориальной доски Григорию Косынке ознаменовало появление нового «места памяти» и стало составляющей частью истории бывшего соборного (дьяконского) флигеля. Его включение в состав архитектурно-исторического заповедника благоприятно отразилось на сохранении памятника архитектуры конца XIX века и целостности архитектурного ансамбля одного из наибольших музейных комплексов Украины.

Ключевые слова: Национальный заповедник «София Киевская»; памятник архитектуры; объект культурного наследия; комеморация; мемориальная доска; историческая память; Григорий Косынка (Стрелец)

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.